

tevékenység vágyát ébresztette fel s ennek kell minél több lehetőséget nyitnunk. S ezen az alkotó, termelő munkán át nyilatkozhatik meg a maga igazi értékében a kisebbségi sorsban tettekre edzett felvidéki magyar lélek. A visszatéréskor sokat reméltek tőle s az lett a közfelfogás, hogy nem váltotta be, amit tőle vártak. Pedig a kisebbségi nemzetvédelem köréből az egyetemes magyar nemzetépítés tágasabb munkavonalára kellett előbb felsorakoznia, hogy teljesíthesse küldetését. Majd csak aztán válik el, mit érnek tapasztalatai, mit ér igénytelensége és alkotási vágya.

Krammer Jenő

Régiek mai szemmel.

VI Csokonai

Uj világ körvonalai mutatkoznak, de még minden a kialakulás forrongásában van. Irodalom és politikai élet nyugtalanítóan hatnak egymásra, mindkettő az újjászületést hirdeti, de mindkettőből hiányzik a reformkort megelőző magyar újjászületés egyik jellemző tartalma: a humor és optimizmus. Sokféle nyugtalanság közt tépődve szívesen idézzük Csokonai humorát, a könny és mosoly sajátos keverékét, mely nemcsak a költőt magát, de az olvasót is megnyugtató életbölcsességgé mélyül. Természetes, hogy ez a humor elsősorban a költő lelkének sajátos értéke, de nem nehéz megéreznünk, hogy egyben a közhangulat tükrözője is, a 18-ik századvégi magyarság közhangulatának, mely bizva-bizott az eljövendő jobb időkben.

A nagy közönség Petőfi: *Csokonai* c. verséről szokott a jókedvű debreceni poétára emlékezni. Petőfi az igazi nagy költők rokonlelkűségével megérezte, hogy nem csupán a tréfás szavakban, de az ember és költő magatartásában együtt nyilatkozik meg az a humor, melyben elvegyül a könny és mosoly, mely talán megnevetet, de végül megkönnyebbülést ad a léleknek. Mert ez a humor igazi célja: nevetésen vagy könnyeken át megtisztítani, felemelni a lelket egy magasabb régióba, hol a bölcsesség derűje veszi körül az embert s ez már maga a megkönnyebbülés. Az igazi humor sohasem bánt, mindég vigasztal, sohasem választ el az emberektől s inkább testvéri közösségbe kapcsol velük. Ha a jókedvű Csokonai tragikus életét felidézzük, első kérdésünk az, mi lett volna a nagy poétával, ha nem vigasztalja a humor élete nehéz viszontagságaiban? A kérdés azonban nem helytálló, mert hiszen épen ez az életbölcseességig emelkedő humor a lényege Csokonai örökértékű poézisének. Mint lényeges lelki tartozék csillan meg ez néha diákos pajzanság, néha sokratesi bölcsesség, máskor optimista életszemlélet formájában Csokonai életének viszontagságai között.

Ma az élet és irodalom egyaránt a dinamikus formákat keresi, melyek a gyors megoldások reményét ébresztik. Ez a dinamikus megoldásban hívő életszemlélet távol van Csokonai és korának bölcs és termékeny optimizmusától. A régi idők megoldási mechanizmusát fel-

újítani sohasem tudjuk ugyan, de egy teremő lángelme és teremő kor-
szak lelkületét felidézni talán mégsem kárbavesztett fáradság.

Szülei egyszerű emberek. Atyja borbélymester és seborvos, édes-
anya egy debreceni borbélymester leánya. Az egyszerű szülőköt azon-
ban megejti az irodalom, a műveltség varázsa. Az értelmes Csokonai
József és a regényeket olvasó édesanya hatása alatt gyorsan, szinte cso-
dagyeremk módjára fejlődik a testileg vézna, egyébként azonban ele-
veneszü gyermek. Négyéves korában megtanul olvasni, ötéves korában
verseket csinál. A gyöngédlelkű szülők köréből 1783-ban kitűnő pro-
fesszorok kezébe kerül a kis Mihály. Budai Ézsaiás és Fodor Gerzson
a klasszikus ismeretekbe vezetik be s a tízéves kisdíák már igen ügyes
latin poémákat ír. Kovács József professzor a magyar verselés techni-
káját fedi fel a tanulóknak gyermek előtt.

„Nekem volt legelső szerencsém — írja Kovács — az ő poézisra
született nagy elméjét formálnom és kitakarnom azt a benne lappangó
tüzet, mely idővel oly gyönyörű illuminatiókat mutogatott a tudós ma-
gyar szemnek.“

A gyönyörű illuminációk nem aludtak ki többé. S ezekre nem
csak a tudós magyar szemekért volt szükség, de azért is, hogy a
maga szomorú életét felderítse a kis poéta. Még nem volt tizenhárom
éves Mihály, mikor édesatyja fiatalon, alig 39 éves korában meghalt.
Az özvegy nem folytatta az üzletet és a kis családra nehéz napok vár-
tak. Hogy két árváját nevelhesse, kosztos diákokat tartott az anya. S
az egyszerű asszony csodálatos megérzéssel még a nehéz anyagi hely-
zetet is a tiszta örömek forrásává tudta varázsolni. A fiatal özvegy so-
hasem tanult pedagógiát, mégis megérezte, hogy a kosztos fiúknak
nemcsak testi ellátásáról kell gondoskodnia. Biztosan a maga kis árvái-
ra is gondolt, mikor esténként felváltva felolvastak a kedvelt írókból,
különösen Gyöngyösiből. Csokonainé maga is szépen olvasott és sza-
valt s ez biztosan nemcsak az idegen diákokra, hanem már a verselő
Mihályra is mély hatással volt. Mit gondolhatott az anya a nevelésről,
azt nehéz lenne már megállapítani, de ténykedéseiből mégis látjuk, hogy
a lelkéből kiáradó derűnek, mint egy tündéri szerszámnak segítségével
felül akart emelkedni az élet keserűségein. Ez a mosolygó felülemelke-
dés, mint drága anyai örökség végigkíséri Csokonai életművét. Megvan
rá a hajlama, hogy feloldódjék a nevetésben, hogy gátlások nélkül és
tisztábban lássa a dolgokat. Humora a szelíd mosolytól néha a vasta-
gabb frivolitásig árnyall, de frivolitása is inkább harsogó kacagás, mint
megbántás.

Már diákkorában megismeri a német szentimentális költőket s ha
ezek olvasása nem is maradt reá nyom nélkül s főleg Blumauerrel ta-
lálkozott is össze, aki a komikus, fonák helyzetekben találta kedvtelését,
a humoros hang Csokonainál mégsem idegen hatás, hanem az ő belső
énjének, derűs életlátásának kisugárzása. Alig 18 éves, mikor megírja a
Békaegérharcot, a homerosi vidám eposz magyar fordítását, de oly mó-
don alakítva át, hogy a négy pipadományba öltöztetett magyar eposzt
át meg átszővi magyar vonatkozásokkal.

A többek közt Minervához
 Így szóla megölelvén
 S gyenge száját szakállához.
 Nyájassággal dörzsölvén
 Hát te lányom leszállasz
 Segítségre kiállasz
 Az egér ármádának ?

Mert a te templomodba is
 A magyar nemeseknél
 Alig lehet kapni ma is
 Egyebet egereknél
 Még a szent Musáknak rakott
 Egy két templomba se lakott
 S lakik egyéb egérnél

A harc leírásában ismét magyar célzásokkal fűszerezi versét Csokonai, mikor Üregjári halálát leírja :

Így hala meg Üregjári
 Csillaga hazájának
 Kinél a földnek határi
 Bölcsébbet nem tartának
 Ez nem bálban nevelkedett
 Mint sok elnémetesedett
 Magyar nemes urfiak.

Sőt még az epilógusban is céloz a Magyar Helikon szegénységére :

Nékem is fogytig kiégett
 A dohányom azonban
 Pedig igen kevés termett
 A Magyar Helikonban
 Mert elnézhetik uraink
 Tőlük pindusi halmaink
 Nem igen műveltetnek

Az ambiciózus költődiákra rámosolyog a szerencse. A nagy Kazinczy barátságába fogadja és meleg szavakkal buzdítja a költésre Csokonait :

„Az Úr versei igen kedvesen folynak — írja neki Kazinczy — s az ideák nemesek és nem földöncsúszők. Kérem, közöljön többeket is velem az Úr és engedje meg, hogy a világ eleibe én vezessem az Urat.“

Nagy biztatás ez a 19 éves poétának. Tekintélye emelkedik otthon s az egész országban. Még nem tölti be 21-ik évét, mikor a publicus professor (megbízott tanár) hivatalával tisztelik meg. Nem szívesen fogadta el az állást. Eddig édesanyja is, a tanárok is elkényeztették. Gyenge testalkata miatt későbben járhatott az iskolába, a könyvtár minden könyve rendelkezésére állott, akkor ment a Nagyerdőbe, mikor jólesett, szabadidejét kedve szerint használta fel. Új állásában a kollégiumban kellett laknia, az iskolai könyörgéseken részt vennie, a vasárnapi isten-

tiszteletről nem volt szabad elmaradnia. Csokonai nem tudott alkalmazkodni. Templomba nem járt rendszeresen s ezzel rossz példát adott tanítványainak, hát még azzal, hogy velük együtt pipázott, borozott! Nemcsak megintette őt a tanári kar, de "a poéták közönséges tanításától" is elmozdította . . . Később a tanári kar meg akarja békíteni. Halasra küldik húsvétkor legációba, Csokonai azonban ünnep után nem megy haza, hanem Pestre utazik és csak hivatalos sürgetésre jön Debrecenbe, hogy elszámoljon az iskola részére gyűjtött adományokkal. Kizárják az intézetből.

Ime: a poeta vagabundus sorsa kezd beteljesedni. Ledöntötte a korlátokat, melyek szabad mozgásában gátolták. Előtte a nagy világ. A költői alkotásra való sok előkészület után, egyébként szinte gyermekfejjel megy neki a nagyvilágnak és vándorútjában, családott szerelmében, versei kiadására való törekvéseiben bizony sokszor szükség volt arra a bizalmat adó derűs életlátásra, melyet mint anyai örökséget vitt magával drága ajándéku. Előbb Bicskén pihen meg Kovács Sámuel iskolai rektornál, majd Pozsonyba utazik az országgyűlésre abban a reményben, hogy a koronázó városban versei révén felkelti az érdeklődést a fejlődő magyar költészet iránt. Kiadja a *Diétai Magyar Muzsákat*, melyekben alkalmi verseken kívül bölcselkedő és tréfás poémákat közöl . . . Az országgyűlést berekesztik, 1797-ben királyi rendelet gyűjti hadba a nemesi insurrectiot s erre az alkalomra Csokonai Komáromba utazik, hogy *A nemesi magyarság felülése* c. versét felolvassa.

Ez az út végzetes lett a költő életében. A zászlóavajás ünnepén megismerkedett Vajda Júliával — ő szavalta el a költő ódáját — és mély szerelemmel, odaadással megszerette a leányt. A leány is szerette őt, de amint a történetek mutatták, nem elég őszintén. Ha igazán szerette volna, nem szakított volna vele, hogy atyja rábeszélésére jobbmódú kérőnek adja kezét.

A Lillához fűződő szerelem előbb boldog, majd fájdalmas élményei elmélyítik Csokonai költészetét és mindég könnyezőbbé teszik humorát, melynek édes-fájó forrásából ugyancsak sokat kellett merítenie. Ez a humor szinte életfeltételévé lett csurgói tanársága alatt, hol csekély fizetéssel kellett beérnie s ahol sok hideg estét töltött, vagy maga vágta a fát, hogy magányos szobájába befűthessen.

S lelke derűje mégsem hagyta el: itt írta meg *Dorottyát*, a tréfás vitézi versezetet, a magyar irodalomnak szinte páratlan komikus eposzát . . . Télviz idején hagyta el Csurgót s ismerve az egyház szegény állapotát, még fizetését sem vette fel . . .

Ismét Debrecenben találjuk. Ó nagy szükség volt megint optimizmusára! Testvére halálos beteg, édesanyja szűkös viszonyok közt él. Csokonai összefog barátaival: *Fazekas Mihállyal*, a Ludas Matyi országghírű írójával, *dr. Szentgyörgyivel*, a híres botanikussal, *Földi János-sal*, a tudós költővel, akik bár jutalmukat nem vehetik érte, mégis buzgón művelik a magyar irodalom utjait. Csokonai légyjobban érzi a maga áldozat-voltát s mégis mindég felcsillan benne a hit, hogy az utókor megadja az elégtételt.

1804-ben gróf Rhédey Lajos feleségének temetésén verset olvas

fel Csokonai *A lélek halhatatlanságáról*. A sors kegyetlen fordulata a költő hatyúdalává teszi ezt a kiváló bölcséleti költeményt. Tüdőbaja a temetésen való meghülés folytán még jobban elhatalmasodott s 1805 január 28-án 32 éves korában meghalt.

Fiatal, nagyon komoly és nagyon tragikus élet Csokonaié s mégis annyira egész, annyira befejezett, a mély érzéstől és bölcseségtől annyira átszőtt ez az életmű, hogy másfél század távlatából is megnyugvást sugároz. Életéből is tudjuk, versei is elárulják, hogy gyakran menekül Bacchushoz, ám a menekülés sohasem jelent durvaságot vagy könnyelműséget.

Említettük, hogy Csokonai verstanulmányai egészen a gyermekkorba nyulnak vissza. A művész egyrészt beleilleszkedik a meglévő műfajokba, másrészt újakat is teremt. Ez alól nem kivétel Csokonai sem, az idegen magyar műformák tudós ismerője. Az érzelemnek, a bölcs megfontolásnak, a játszi vagy bizakodó humornak sajátos hangulatai ömlenek el minden versén s így ódáin is melyeket semmiképen sem lehet akár Horatius akár Berzsenyi mértékével mérni. Még a *dr. Földi sirhalmai felett* c. fenséges ódájában is, a szenvedély kitörése után, mikor azon panaszkodik, hogy nincsen, aki Földi kimúlásán keseregjen, mindjárt ott a derűs bizalom az elkeseredés nyomán:

... Még sincs, ki lantján a Dunához
Igy keseregne: Kimula Földi!

Nincsen, de nyugodj e ligetek megett
Nyugodj dícső test: én velem is csak így
Bánik hazám, bár drága vérem
Érte fogy, érte foly, érte hül meg.

Lesz még az a kor, melybe felettem is
Egy hív magyarnak lantja zokogni fog
S ezt mondja népünk: óh miért nem
Éltek ez emberi századunkban?!

Dorottya vagyis a dámák diadalma a Fárságon egyike Csokonai legismertebb költeményeinek. Tartalmát Csokonai így foglalja össze: Dorottya a maga leánytársaival a rövid farsang és kevés menyegző miatt Carneval és az ifjak ellen hadat indít és mikor már őket szinte meggyőzte, Venus a dámáknak minden kívánságukat megígérván emezek eránt megbékélteti.

Mi szolgál alapul a témának? A világirodalom példái, elsősorban Pope Fürtrablása, másodsor a somogyi élmények, de mindenek felett Csokonai költői leleménye. Ő maga tiltakozik ellene, hogy szatírának szánta volna vagy hogy élő avagy holt egyéneket akart volna sértegetni. *Poema heroico comicumnak* vagyis furcsa vitézi versezetnek nevezi, mely senkit nem bánt személyében, hanem a nemzeti luxust és elkorcsosodást akarta kigúnyolni. Ez a didaktikus szándék különösen jellemzi a kor irodalmát. *Nemcsak gyönyörködtetni akarnak költőink, de*

tanítani is. Kazinczy: epigrammáival és buzdító leveleivel, Bessenyei: jámbor szándékával, Berzsenyi: ódáinak tüzevel, Csokonai: humorával.

„Az én szerzeményeimnek interesszéje áll — mondja Csokonai — a nemzeti luxusnak és elkorcsosodásnak kigunyolásában . . . ki azt gondolja, hogy comica poezisnek célja csak az olvasó mulattatására és nevetetésére irányoz, az ítéletem szerint hibázik.“

Ez a tréfás versezet tehát senkit sem akar bántani: Dorottyát sem mert ő nem valódi személy, csak jelképe társaival együtt azoknak a türelmetlen dámáknak, akik sorsukat be nem várva, mindenképen főkötő alá kívánnak jutni.

Csokonai humora mindég megbocsátó, kiengesztelő, bántás nélküli tanító, termékenyítő. Hát még az a humor, melyet a tiszta szerelem ébreszt benne . . . Mások siralmas énekekkel bőggetessék az oboát, ő jobban szereti az olyan bokkrétát, melyet a „Gratiák borba ferdeit csókjai“ élesztgetnek. A boldog szerelem egészen a horatiusi életbölcseségig és életszeretetig fokozza humorát. Boldog elragadtatásában még a Lilla mellén ékeskedő szeplőt is megéneкли.

Egyéni hangulatát, a sors kegyetlenségében, szerelmi csalódásában való megnyugvását legjobban tükrözik Anakreoni dalai. Görög formában magyar hangulatot nem igen tudtak még jobban kifejezni, mint Csokonai az Anakreoni dalokban.

Csokonai a ritmus szerelmese. Már a gyermekköltőt megejti a magyar nyelv zenéje, dalai már első csendülésre énekbe kíváncznak. De nemcsak a forma, tartalom, a hangulat is megejti őt. Ezért kedveli különösen az anakreoni formát. Ő maga így nyilatkozik róluk:

„Ezeknek foglalatjuk a szerelem, öröm, a megnyugodt lélek, barátság, szépség, tavasz . . . nincs azokban semmi fajtalanóság, részegítő és lázadó indulat, vastag, baromi gyönyörködés, hanem csak nyájas enyelgés, lomhaság nélkül való elérzékenyülés, könnyű és szabad epikureizmus . . . éljünk vidáman és minél kevesebb gonddal, ez a régi lyrikusok filozófiája.“

Anakreon humora a legkellemesebb az egész világon — mondja Csokonai s ezzel a maga hangulatára is rávilágít: Örüljünk és hagyjunk örülni másokat is, ápoljuk a szelíd örömeket, ne vessük a fősvényt, kerekedjünk felül a bánaton . . .

Ma, a világváltozások bizonytalan érzelmű káoszában különösen lebilincsel bennünket Csokonai humora, mert művészi foglalatját látjuk benne mind annak a lelki folyamatnak, melyet egészséges magyar életsemlelétnak, józan magyar életfilozófiának nevezünk.

Kemény Gábor

A latin nyelv és stílus a néplélek tükrében.

Die Sprache hat die Vernunft geschaffen,
vor der Sprache war der Mensch vernunftlos.
L. Geiger.

A mai legkülönbözőbb nyelvtani és módszertani tervezetek meg-egyeznek abban a tapasztalati meggyőződésben, hogy a nyelvet pszi-